

SAT-2G.404-3-EM-04

The process of differentiation between countries essence and theories

Daniela T. Trifonova

Процес на диференциация между страните – същност и теории

Даниела Трифонова

The process of differentiation between countries essence and theories: The report examines the process of differentiation between countries based on their economic development. It outlines the main groups of indicators that are used to classify countries in international economic space. The basic theories related to the process of differentiation are Dependency theory (R. Prebisch, H. Singer, P. Baran, A. Frank) and World system theory (I. Wallerstein). The report outlines the common grounds between the reviewed theories and they are presented as main reasons for the development of the process of differentiation today.

Keys words: process of differentiation, Dependency theory, World system theory

ВЪВЕДЕНИЕ

През XXI век можем да говорим за значителен ръст в интеграционните процеси в международното икономическото пространство, което води до силното размиване на границите между страните и увеличаване на взаимосвързаността им. През новото столетие интеграционните процеси се разпространяват не само териториално, но и в практически всички области на световната икономика – производството на стоки и услуги, търговията, валутно-кредитните отношения, както и в информационната система, науката, културата и други. Успоредно с тяхното протичане в международното икономическо пространство се развиват и други процеси отчитащи запазилата се и задълбочаващата се нееднородност между държавите, а именно процесите на диференциация. И наистина докато процесът на интеграция може да бъде представен като движение от множеството към единичното, то диференциацията от друга страна е път от цялото към структурираното и разграничаването между елементите.

Самият термин диференциация произлиза от латинската дума *differentia*, която буквално означава различие[8], а по ясно определение на самият процес може да бъде даден благодарение на Василенко: „разсредоточване и разсейване, разрязване и разделение на единното икономическо пространство, характеризиращи процеса на разделение на дадена територия на отделни групи (отличаващи се една от друга) по икономическите и социалните си условия на живот”[3].

В международната икономическа система условно диференциацията на страните се извършва чрез класификацията им в зависимост от различни икономически индикатори. Като страните могат да бъдат групирани въз основа на пет основни групи критерии[2]:

- 1) Ниво на икономическо развитие, включващо - абсолютен обем на БВП; БВП на глава от населението; среден доход на глава от населението; индекс на човешкото развитие; темп и тип на икономическият риск;
- 2) Ниво на развитие и характер на външноикономическите връзки, определящи се от: делът на експорта на наукоемки продукти; делът на експорта на суровини; делът на експорта на стоки от обработваемата промишленост; степента на откритост на икономиките; експортната квота; обемът на експорта на глава от населението; делът в световния експорт;

- 3) Икономическа свобода на страните, включващи повече от 50 критерия, в девет отделни категории: търговска политика; облагане с данъци; кредитно-финансова политика; приток на капитал и чуждестранни инвестиции; банкова политика; контрол над заплатата; контрол на цените; право на собственост; регулиране и мащаби на „сивият сектор“;
- 4) Ниво на задлъжнялост на страните;
- 5) Численост на населението и размер на територията.

Вниманието е силно съсредоточено върху икономическото развитие на страните в международното пространство, спрямо което едно от най-често използваните деления е на развити и развиващи се държави. Разпределението им в едно от двете направления е в голяма степен относително, тъй като отделните автори влагат в тази класификация на страните набор от различни признаци. Въпреки това можем да изведем основните характеристики, които притежават развиващите се страни, като: „ниска степен на индустриализация на икономиката (преобладаващ дял на първичния сектор в националното стопанство). В тези държави обикновено се наблюдава ниско равнище на доходите на човек от населението, ниско равнище на образование и достъп до здравни услуги, експортът им е слабо диверсифициран и се състои предимно от селскостопански продукти и природни ресурси, а вносът – предимно от промишлени стоки.”[6]. В резултат на това можем да кажем, че развитите страни от своя страна са: държави с високо ниво на индустриализация и силно диверсифициран експорт, характеризирани се с високо равнище на доходите на човек от населението, високо равнище на образование и достъп до здравни услуги.

Съществуващата диференциация между държавите въз основа на разликата в икономическото им развитие можем да намерим още в историческото минало и създадените от различните автори теории по този повод. Като в нашият доклад ще разгледаме по значимите от тях и ще изведем общите характеристики, които те притежават във виждането си относно процесът на диференциация.

ИЗЛОЖЕНИЕ

През годините процесът на диференциация в икономическото пространство е разглеждан от представители на различни течения в икономиката, като нашето внимание ще се спре на някои от основните теории свързани с него: Теорията на зависимостта и Системната теория.

Теорията на зависимостта се заражда през 50-те години на ХХ век. когато икономистите Раул Пребиш и Ханс Сингър насочват вниманието си към растящата поляризация в икономическите отношения между индустриално развитите страни, които те наричат „център” и по слабо развитите държави - „периферия”. В основата на изведената от авторите „хипотеза Пребиш-Сингър” стои виждането, че в дългосрочен план ще се наблюдава увеличаване на износа на суровини от „периферията” към „центъра”, за сметка на съхраняващото се ниво на изнасяните от „центъра” промишлени стоки. Това според тях се дължи на два основни факта:

- До „периферията” не могат да достигнат ползите от увеличилата се производителност, която генерират индустриално развитите страни от „центъра” в резултат на достигнатият от тях технически напредък
- Разликата в еластичността на търсенето на изнасяните от „центъра” и „периферията” стоки, която е в полза на индустриално развитите страни, които генерират печалба в резултат на добавената стойност, която имат експортираните от тях промишлени стоки.

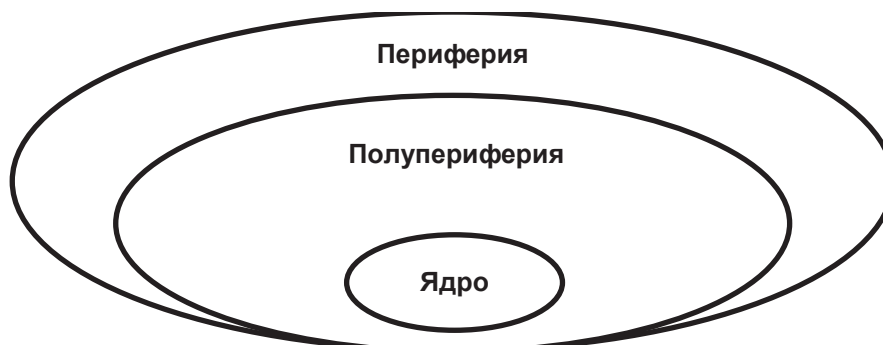
Основополагащото тук е не само експлоатацията над „периферията” от „центъра”, а и нееквивалентността в търговията помежду им. Друга причина за съществуващата разлика в търговията между двете условно обособени групи страни се крие в „разликите в стандарта на живот на масите на едните и другите, и явни

несъответствия между способността им за натрупване на капитал, тъй като маржът на спестяване зависи главно от повишаването на производителността”[17].

Следващият икономист разглеждащ Теорията на зависимостта е американския неомарксист П. Баран „The Political Economy of Growth”[13] от 1957 г. Теоретичното разглеждане на недоразвитостта на П. Баран е сравнително класическо, виждайки основата на растежа и развитието на дадена страна в големината и начинът, по който използва излишъка на продукцията си. Според него съвременният капиталистически свят се състои от два сектора – единият, който създава развитите страни, а другият, който е виновен за слаборазвитите страни. Теорията му се характеризира с концентрацията на продукцията и от там икономическо развитие в страните от „центъра”, докато при „периферните” страни се наблюдава трайно установяване на зависимост към разпределението на излишъка от продукцията на развитите страни. При държавите от „периферията” според Баран се наблюдава слабо развит промишлен сектор, за сметка на земеделския сектор. Всичко това води до експлоатацията на „центъра” над „перифериите”, което силно затруднява последните да променят своята икономическа позиция в международните икономически отношения.

Разглеждането на теорията на зависимостта на Андре Гундер Франк[11] също цели обясняването на това социално и икономическо неравенство между страните и причините за задълбочаването му. Според А. Франк разликите между страните в международното икономическо пространство се дължи на определени икономически фактори и процеси, а основният механизъм способстващ за развитието на експлоатацията на отделните държави е международният стокообмен, които извършват помежду си. А. Франк условно дели страните в света на „метрополи” – богати и силни страни и на „сателити” – страните от „третия свят” или не до там развитите страни. Според него основната причина за причисляването на определени държави към групата на „сателитите” се крие в историческото им минало където те дълги години са били под колониална зависимост. Като освен това А. Франк изтъква едни от характерните черти на държавите „сателити”, които са: специализацията им главно в производството на селскостопански стоки и/или богатството им на минерални суровини. Една от хипотезите и част от решението за премахването на създамата се неравнопоставеност, които извежда А. Франк е, че развитието на „сателитите” би било възможно само ако „връзките с техните метрополии станат по слаби”[15].

В периода 60-те - 70-те години на ХХ век[14] на основата на съществуващата теория на зависимостта неомарксиста И. Валерщайн разработва Системната теория. Тя разглежда светът в неговият широк смисъл като система класифицирайки страните спрямо нивото им на социално и икономическо развитие. Въз основа на това той дели страните в три основни групи: „център”(„ядро”), „полупериферия” и „периферия”(фиг. 1.).

Фигура 1 . Структура на международните отношения между страните според И. Валерщайн

Към “ядрото” спадат най-развитите държави, които имат водеща роля в производството, търговията, финансите и технологията, тяхното развитие става за сметка на страните от останалите образованията. В “полупериферията” се включват по-малко развитите страни, които притежават характеристики както на централните зони, така и на периферните. Те служат за буфер и спомагат за взаимодействието между “центъра” и “периферията”. Те биват както експлоатирани (от “ядрото”), така и експлоатиращи (“периферията”). Те не могат да се причислят към “центъра”, въпреки тяхната диференцирана икономика, развито производство и концентрацията в тях на капитал, но са сравнително по близки до развитие до “центъра” от колкото до страните от периферните зони. Според И. Валерщайн полупериферните зони притежават и друга специфична роля в системата - те спомагат за отклоняване на политическият натиск и конфликтите, които могат да се породят между “периферията” и “ядрото”. Това способства за съхраняването на структурата на неравенство между трите условни образования. В “периферията” са позиционирани най-слабо развитите страни като страните от „третия свят”. Те снабдяват страните от „центъра” със суровини на занижени цени, в резултат на което се наблюдава процъфтяване на „центъра” за сметка на държавите от „периферията”. В така изведената теория се наблюдава непрекъснатата борба за промяна в йерархическата ситуация, в която се намират “периферията” и “полупериферията” спрямо “центъра”, и борбата на “центъра” да запази своето статукво. Тази структура на “ядро”, “полупериферия” и “периферия” е детерминирана, но в настъпващите икономически, социални, политически промени може да доведе до движението на страните през различните нива, самите държави според И. Валерщайн не принадлежат на точно определена от изведените от него зони.

В обобщение бихме могли да кажем, че между разгледаните по горе теории от Р. Пребиш, Х. Сингър, П. Баран, А. Г. Франк и И. Валерщайн съществуват общи характеристики, свързани с процеса на диференциация между държавите, които са следните:

- ✓ Икономическото развитие на отделните страни е основна предпоставка за класификацията им в отделни групи в съществуващото международно икономическо пространство.
- ✓ Нееквивалентност в търговията – изразяваща се във влошаващи се условия за търговия на страните-износителки на необработени суровини в сравнение с растящите благоприятни условия за страните-износителки на промишлени стоки.
- ✓ Разликата в технологичният напредък – достигнатият технически напредък в дадена страна генерира положителни ефекти върху икономиката ѝ и способства за увеличаването на конкурентоспособността ѝ във външноикономическите отношения с останалите държави.

Изведените по горе допирни точки в теориите днес могат да служат като основни индикатори за развиващият се процес на диференциация в международното икономическо пространство и най-вече приложимостта им за установяването и задълбочаването му в част от елементите в самото международно икономическо пространство, каквито са отделните регионални интеграционни обединения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По своята същност процесът на диференциация, както е видно от съществуващите различни теории и класификации, е напълно естествено протичащ процес в международното икономическо пространство, независимо от това задълбочаването му може да има отрицателни последици върху световната икономическа система. И ако в цялостен аспект влиянието му върху международното икономическо пространство не би довело до крайности, то въздействието му върху определени елементи като например регионалните интеграционни обединения може

да е пагубно. Именно интерес за бъдеща работа би представлявал анализът на процесът на диференциация в определено регионално интеграционно обединение – предпоставките за задълбочаването му и начините за овладяването му .

ЛИТЕРАТУРА

- [1].Бабурин Н. О, Концепции экономической глобализации, журнал Финансы и кредит 34, 2009
- [2].Борисова, Л. М., Грошева, Т. А., Ермушко, Ж. А. Мировая экономика. Внешнеэкономическая деятельность, ТПУ, Томск, 2007
- [3].Василенко, В.Н. Экономико – правовые проблемы развития территориальных систем, научный журнал Экономика и право, N2, 2009
- [4].Вахрушев, Ю.П. Основы теории международных отношений,: учебно – методический комплекс.3-е издание, переработанное и дополненное, БГУЭП, Иркутск, 2008
- [5].Виктория Притула – Сутн ість і взаємозв'язок інтеграції та диференціації у контексті філософського управління складними системами, Теоретико – методологічні і науково-практичні засади інвестиційного, фінансового та облікового забезпечення розвитку економіки: матеріали міжнар. наук. – практ. Інтернет-конф. 15-16 листопада, Тернопіль, Крок, 2011
- [6].Дамянов, Ат., Спиридонов, Ив., Захаријева, Г., Саркисян, К, Стефанов, Г., Международна икономика, Фабер, 2011
- [7].Пенчева Е., Теория на международните отношения – правни и нравствени аспекти, ARS, София, 2006г. ,
- [8].Райзберг, Б. А., Лозовский, Л.Ш., Стародубцев, Е.Б. Современный экономический словарь, 2-е изд., М., ИНФРА-М
- [9]Хисбулатов, Р. И. , Мировая экономика и международные экономические отношения, Гардарики, Москва, Част 1, 2006
- [10].Цыганков, П.А.,Теория международных отношений, изд. Гардарики ,Москва, 2004г
- [11].Черных, И.А., Теории международных отношений: учебное пособие, Алматы „Казак университеті” 2009
- [12].Чечурина, М. Н. Международная интеграция и международные организации, изд- во МГТУ, Мурманск, 2012
- [13].Baran, Paul A. ,The Political Economy of Growth Monthly Review Press, New York. Review, 1957
- [14].Burchill , S., Linklater, A., Devetak, R., Donnelly, J., Paterson, M., Smit, Ch., True, J., Theories of international relations 3rd ed., Palgrave macmillan, New York, 2005
- [15].Frank, A. The development of underdevelopment, New York: Monthly review press, 1966
- [16].Larsen, U.S, Teori og metode I statsvitenskap, Fagbokforlaget, , Bergen 2003
- [17].Prebisch, R. ,United Nations Departament of Economic Affairs, Lake Success, New York, 1950

За контакти:

Докторант Даниела Трифонова, Катедра „Международни икономически отношения”, СА „Д. А. Ценов” – Свищов, e-mail: dtrifonova@uni-svishtov.bg